

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOSRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, PROSINAC 1968. GODIŠTE XVI

FILOLOŠKE ŠKOLE 19. STOLJEĆA U RAZVOJU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Zlatko Vince

1. Povijest hrvatskosrpskoga književnog jezika 19. stoljeća – pored kulturnohistorijskog i nacionalnog značenja¹ – u uskoj je vezi i s oblikovanjem suvremenoga književnoga jezika. Ipak se u znanstvenim istraživanjima tome razdoblju pridavalo, sve donedavno, manje pažnje nego starijim periodima u razvitku hrvatskosrpskog jezika.² To naročito vrijedi za spomenuto razdoblje u razvitku književnog jezika u Hrvata. Dok se relativno mnogo pisalo o Karadžićevu i Daničićevu radu, o prilikama u kojima su radili, naša jezična znanost, a pogotovu šira kulturna javnost, nije ni izdaleka bila dovoljno upućena u to kako je zapravo tekao razvoj književnoga jezika u 19. stoljeću u Hrvata. Pored Karadžića, Daničića i još neke druge spominjala se, sasvim usputno, Zagrebačka i Riječka filološka škola, uz nekoliko općih napomena o njihovim glavnim predstavnicima (Veberu-Tkalčeviću i Kurelcu), ali bez

¹ *Robert Auty* zastupa mišljenje kako se ispitivanje povijesti književnih jezika ne ograničuje samo na čisto filološka i lingvistička istraživanja nego da pri razvoju književnih jezika često utječu faktori koji su u jakoj vezi s historijskom stvarnošću određenoga naroda, te stoga tu povijesnu crtu treba uzeti u obzir pri proučavanju književnih jezika. Pisac veli doslovno: »Meni se čini, dakle, da je ispitivanje književnih jezika isto tako historijska koliko i lingvistička nauka«. Problemi na ispitivanjeto na slovenskite literaturni jazici. Makedonski jazik, XV/1964, Skopje, knj. 1–2, str. 84. Slične misli iznosi i u drugim svojim raspravama, npr. u članku »Spracherneuerung und Sprachschöpfung im Donauraum, 1780–1850, Oesterreichische Ost – Hefte, – a iznose ih i drugi učenjaci, npr. *J. Vahek* koji obrađuje u časopisu *Lingua* XI/1962, na str. 433–448. problem o isprepletanju vanjskih i unutrašnjih faktora u razvitku jezika. Takva mišljenja donose i naši domaći učenjaci u svojim raspravama.

² Usp. *Ž. Muljačić*, *Zadarska revija*, XI/1962, br. 5, str. 534; *I. Gricat* želi da se prilozi koji obrađuju povijest književnog jezika i pravopisa »pružaju što češće, jer oni osvežavaju i dopunjuju naše znanje«. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 28/1962, sv. 1–2, str. 123; *B. Finka* smatra da se nakon novih istraživanja o povijesti književnog jezika ta tematika otkriva u novom svjetlu »iako ostaje da se pitanje prikažu još mnoge pojedinosti«. *Jezik*, XIII/1966, br. 4, str. 122.

pravoga uvida u to kako su one nastale, zašto su se pojavile i koji je dublji uzrok njihova nastanka u određeno vrijeme, koje su im prednosti, koji nedostaci i sl.

U jezičnoj znanosti pojedina su se pitanja iz ovoga razdoblja prikazivala nepotpuno, neprecizno, pa i krivo, i u nekim starijim raspravama i knjigama,³ u novije⁴ i u najnovije vrijeme.⁵ Ali kada noviji pisci krivo prikazuju

³ Usp. *A. Leskien*, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, I, Heidelberg, 1914, str. XX, ili *P. Popović*, *Jugoslavenska književnost* (Književnost Srba, Hrvata i Slovenaca), Beograd, 4. izd., 1936, str. 89. i 90, gdje se vrlo neprecizno veli: »Kad je reforma bila izvedena jedanput među Srbima, ona je odmah primljena od strane Hrvata«, misleći pri tom na reformu Karadžićevu, koja nikako nije odmah prihvaćena, kako se upravo jasno vidi i iz ovog referata. Dalje kaže i ovo: »Umesto lokalnog kajkavskog narečja, on uvede narečje štokavsko. On (tj. Lj. Gaj) tu uze kao književni jezik hrvatski *onaj isti* koji je Vuk uzeo i uveo kao književni srpski« (potertao Z. V.).

⁴ Jedan noviji pisac, na primjer, sasvim neprecizno i krivo piše kako je važnost Bečkog dogovora 1850. u tome što je tada u Hrvata prihvaćeno štokavsko narečje, a napušteno čakavsko i kajkavsko, i naročito ističe kako je to prihvaćeno »na tom dogovoru«, a neosporna je činjenica da štokavsko narečje Hrvati odabiru kao općeknjiževno narečje za svoju književnost već 1836. Drugi opet naš suvremenik tvrdi kako od Bečkog književnog dogovora i Hrvati i Srbi preuzimaju *jedinstven način pisanja*, što je isto tako neprihvatljivo, kako izlazi već iz činjenice o postojanju nekoliko filoloških škola u Hrvatskoj sve do kraja 19. stoljeća. – Nije sasvim precizno stilizirano (iako je mnogo bliže istini) da je od 1850. »prošlo više od četrdeset godina dok je ovaj Dogovor bio u cjelini ostvaren«. Treba se tek podsjetiti na to da nije opće prihvaćen prijedlog o pisanju glasa *h* svuda gdje mu je po etimologiji mjesto (nego se umjesto njega piše *i* i *j*); a nije prihvaćena ni preporuka o pisanju ijekavskim govorom u Srba, nego se pretežno upotrebljavao ekavski u srpskoj književnosti. Dogovor je dakle ostvaren pretežno, a ne u cjelini.

⁵ Pri tom vrijedi da se posebno zadržimo na nedavno izašloj knjizi *Ivana Popovića* koja je 1960. štampana u uglednoj izdavačkoj kući O. Harrassowitz u Wiesbadenu pod naslovom »Geschichte der serbokroatischen Sprache«. Dok I izdanje toga djela, izašlo u Novom Sadu, nije obuhvaćalo i povijest književnoga jezika (što je piscu s pravom zamjerio kritičar toga djela Pavle Ivić u Južnoslovenskom filologu, knj. XXI/1955–56), ovo njemačko izdanje ima posebno XIX pogl. o povijesti književnog jezika (str. 623–650), ali s dosta nepotpunosti i pogrešaka. Govoreći o Književnom dogovoru u Beču, pogrešno tvrdi: »So kam es im Jahr 1850 zum berühmten *literarischen Ratschluss* (književni dogovor) zwischen Gaj und seinen Genossen einerseits und V. Karadžić, D. Daničić und F. Miklosich andererseits« (str. 640). To nije slučajna pogreška, jer je poznato da Gaj uopće nije prisustvovao tom dogovoru, a nisu mu prisustvovali ni službeni predstavnici, gramatičari Zagrebačke filološke škole Vj. Babukić ni A. Mažuranić, tako da taj dogovor I. Mažuranić, D. Demeter i I. Kukuljević (a dakako ni Pacel ni Pejaković) nisu potpisali kao delegati iliraca s obzirom na ostale ilirce. Čak je Lj. Gaj kao urednik i izdavač »Narodnih novina« objavio godine 1850. u br. 76 uz tekst Dogovora uvodnu napomenu u kojoj spominje kako ga objavljuje u cijelosti »domoljubnom čitateljstvu na razzudjenje«, ali da će »Vrieme na skoro pokazati jeda li je ovaj prijedlog praktičan i vodi li u današnjem našem položaju k ožudjenoj slozi i jednakosti, ili pako naprotiv još k većem ciepanju i književnom razdoru«. Sam Gaj ne samo što nije bio na Književnom dogovoru u Beču nego nije ni prihvatio načela Dogovora te ih ne primjenjuje u svojim novinama, osim u nekim dijelovima, a ne prihvaćaju ga jednako ni Vj. Babukić ni A. Mažuranić, što je i sasvim razumljivo ako se uzmu u obzir njihovi pogledi na književni jezik. Poznato je da je svoje mišljenje o dogovoru promijenio i njegov potpisnik Ivan Mažuranić. – Dogovor je vrlo oštro napao Šime Starčević u »Glasniku dalmatinskom« od godine 1850. od broja 44 i d. Vidi o tome: Z. Vince, Zadar kao središte raspravljanja o književnom jeziku u prvoj polovini XIX stoljeća u Dalmaciji, Radovi Instituta JAZU, sv. XI–XII, str. 439 i d.

Sporna su i neka druga Popovićeva tumačenja, o tome, na primjer, da je 1850. prihvaćeno i od Hrvata načelo o općoj jezičnoj pravilnosti i da se Karadžićeva pobjeda otada rasprostrla po čitavu srpskohrvatskom području (str. 640). Ništa nije neobično ni to što tvrdi kako je ilirski pokret težio jedinstvu Srba i Hrvata (str. 640), a trebalo je reći: svih Južnih Slavena.

razvoj hrvatskosrpskoga književnog jezika 19. stoljeća, tada je to znak da nisu dovoljno upućeni u najnovija istraživanja na tome području, jer se u posljednje vrijeme o tome dosta pisalo.⁶

Ipak će biti, mislim, korisno da se ta pitanja ponovno uzmu u razmatranje te da se, možda s nešto drukčijeg aspekta, osvjetli osnovna problematika kako bi znanstvene činjenice mogle doći do jačega izražaja.

Nema sumnje da je 19. stoljeće bilo presudno razdoblje u oblikovanju nacionalne kulture južnoslavenskih naroda, traženja i pronalaženja najboljega i najprikladnijega tipa književnog jezika. Stoga je razumljiv sve veći interes koji se javlja u posljednje vrijeme upravo i za to razdoblje u razvitku hrvatskoga književnog jezika, i s obzirom na jezične razloge i s obzirom na činjenicu da je to period formiranja modernih nacija, pri čemu je i jezik jedna od važnih komponenata.⁷

2. Čitavo je 19. stoljeće u Hrvatskoj⁸ u znaku promjena i traženja najpogodnijih putova u oblikovanju književnog jezika. Javljali su se raznoliki, često i oprečni pogledi na književni jezik, što nije neobično ako uzmemo u obzir nekoliko činjenica.

Ne treba smetnuti s uma da su pojedine hrvatske pokrajine bile ne samo u raznolikim državnim jedinicama, rascjepkane i historijski odijeljene^{8a} nego su i s obzirom na dijalekte bile različite, dijalekte koji su bili osnova manje ili više bogatoj književnosti pisanoj i na štokavskom i na čakavskom i na kajkavskom narječju. Zagreb, glavni politički i kulturni grad Hrvatske, bio je u kajkavskom kraju, pa pojedini pisci odmah ne napuštaju svoj kajkavski govor ni onda kada se općenito prihvaća književna štokavština (npr. Ignac Kristijanović⁹ i Toma Miklošić). Ipak je bilo malo takvih Hrvata koji nisu

⁶ Problematici književnog jezika 19. stoljeća u Hrvata poklonio je naročitu i sistematsku brigu i pažnju prof. *Ljudevit Jonke* u više svojih rasprava, od kojih su tek neke djelomično preštampane u njegovoj knjizi »Književni jezik u teoriji i praksi«, Zagreb, Znanje, I izd. 1964, II izd. 1965. Spomenuti je pisac o jezičnoj problematici 19. st. u Hrvata govorio godine 1958. na Slavističkom kongresu u Moskvi, Radovi Slavenskog instituta u Zagrebu, posvećeni IV međunarodnom kongresu u Moskvi, knj. 2, Zagreb, 1958, str. 75–91.

⁷ O tome je pisao i *D. Brozović* u više rasprava, npr. Vuk i novoštokavska folklorna koine, Slavia, Praha, XXXIV, 1965, sv. 1; Na putovima našega jezika i nauke o jeziku, Hrvatsko kolo, 1963, br. 10. Usp. i *Lj. Jonke*, Značenje i uloga jezika u pravilnom razvijanju međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji, Naše teme, Zagreb, 1965, br. 8–9, *J. Šidak*, Prilog razvoju jugoslavenske ideje do g. 1914, Naše teme, 1965, sv. 8–9.

⁸ Težište je ovoga referata na proučavanju filoloških škola u Hrvatskoj, pa zato posebno ne ulazim u pitanja koja su bila aktualna u srpskim krajevima ovoga razdoblja. Ona su, uostalom, već temeljitije istražena.

^{8a} »Stoljetna politička razbijenost hrvatskih zemalja, koja je imala za posljedicu razvijenu regionalnu svijest, izrazito pokrajinski partikularizam; jezične razlike koje su otežavale stvaranje jedinstvenog književnog jezika i nacionalne kulture; nedovoljna kompaktnost nacionalnog teritorija, koji je svoju cjelovitost izgubio zbog migracija srpskog življa, po vjeri i tradiciji različitog od hrvatskog – sve su to bile zapreke koje drugi Južni Slaveni nisu morali da savladaju na svom putu prema stvaranju moderne nacije. Hrvatsko ime, ma koliko ono bilo prošireno, više kao ime jezika negoli naroda, nije tada još moglo postati kopyca za tješnje povezivanje toliko podvojenih dijelova nacionalnog teritorija«. (*J. Šidak*, Encyklopedija moderna, br. 4–5, 1967, str. 9).

⁹ *O. Šojat*, Život i rad Ignaca Kristijanovića, Rad JAZU, knj. 324, str. 36–114.

odobrili i prihvatili štokavsko narječje kao osnovu za zajednički književni jezik svih Hrvata i Srba. Ni nakon revolucionarnog čina¹⁰ naših iliraca – kako se to obično kaže – kojim ilirci napuštaju kajkavski dijalekt a uzimaju štokavštinu nisu bili riješeni svi problemi: trebalo je odabrati takav tip književnog jezika koji bi najbolje i najsigurnije zadovoljio tadašnje potrebe dijalektalno raznorodnih hrvatskih pokrajina u kojima se govorilo i kajkavski i štokavski i čakavski, i ikavski i ijekavski i ekavski. Ilirci, poneseni velikom slavenskom idejom slavenske sloge, smatrali su – prema tadašnjim shvaćanjima o četiri glavna slavenska jezika – da je potrebno stvoriti takav tip ilirskog književnog jezika koji će ujediniti u zajedničkom jeziku ne samo Hrvate, bez obzira na to kojim dijalektom oni govorili, nego i Srbe, i Slovence, i Bugare. Relativno je lako bilo uvjeriti kajkavce da napuste svoj dijalekt i prime štokavski, ali nije bilo sasvim lako u tipu književnoga jezika zadovoljiti sve hrvatske pokrajine, pogotovu one u kojima se govorilo štokavskim narječjem. U Dalmaciji i u Slavoniji smatrali su mnogi normalnijim da postane osnova književnom jeziku narodni štokavski ikavski govor nego to da se jezik gradi za potrebe svih južnih Slavena.

Ilirci nisu mogli lako zadovoljiti ni Srbe koji su se služili ili slavensosrpskim jezikom ili su bili sljedbenici Vuka Karadžića koji je dosljedno provodio princip da narodni jezik zasnovan na novoštokavskim govorima ijekavskog izgovora, s novoštokavskim oblicima i novoštokavskom akcentuacijom, postane osnova književnog jezika. Stoga se Karadžić protivio takvu tipu književnog jezika kakav je zastupala Zagrebačka filološka škola, tj. ilirci i njihovi nasljednici (Gaj, Babukić, Antun Mažuranić, Adolfo Veber-Tkalčević, Šulek). Ilirci su dakle pošli svojim određenim putem, drugačijim od slavonskih i dalmatinskih tadašnjih kulturnih radnika i od Karadžićevih jezičnih pogleda, ne možda zato što ne bi poznavali njegove jezične koncepcije, nego iz spomenutih ideoloških razloga, iz želje za približavanjem i ujedinjavanjem svih južnih Slavena u jednom jeziku, kako je to pokazao prof. Ljudevit Jonke.¹¹

I Slovenci su se u malom broju odazvali ilircima. Među rijetkima bio je Stanko Vraz,¹² ali većina slovenskih književnika nije prihvatila misao o zajedničkom ilirskom književnom jeziku, ostajući pri svome narodnom slovenskom jeziku, pogotovu od kada je Francè Prešeren svojim nadahnutim pjesmama utvrdio i umjetnički domet slovenskoga jezika.

¹⁰ Ali treba dodati poznatu misao i o tome da su štokavsko narječje kao najpogodnije preporučivali već odavno i Pažanin, čakavac, *Bartol Kašić*, pisac prve hrvatske gramatike »Institutionum linguae illyricae libri duo«, Rim, 1604, pa i mnogi drugi.

¹¹ Ideološki osnovi Zagrebačke filološke škole 19. stoljeća, *Filologija*, knj. I, str. 77–87.

¹² *F. Petreè*, Poizkus ilirizma pri Slovencih (1835–1849), Ljubljana, 1939; *J. Šidak*, Hrvatski narodni preporod – ideje i problemi, Kolo Matice hrvatske, Zagreb, 1966, br. 8–9–10, str. 148.

Ilirsku ideju ne preuzimaju ni Bugari: oni su već vrlo rano uvjereni »o etničkoj i nacionalnoj osebnosti bugarskoga jezika, a njom se odlučno anihiliziraju sve ilirske hipoteze o jezičnom jedinstvu Bugara, Srba i Hrvata«. ¹³

Cjelokupna problematika Zagrebačke filološke škole već je obrađena opsežno i iscrpno, ¹⁴ pa se u svome referatu ne bih na tome pobliže zadržavao. Radije ću nešto potanje prikazati druge tendencije koje su se u to vrijeme pojavile u Hrvatskoj, najprije fenomen Riječke filološke škole i dalmatinskog (zadarskog) jezičnog kruga.

3. Iako su ilirci nailazili u hrvatskim krajevima, pa i drugdje, na određena priznanja u svojim jezičnim postupcima, javljali su se i njihovi oštri protivnici. Jedan je od njih bio Fran Kurelac, vođa tzv. Riječke filološke škole. Pojava sasvim neobičnih jezičnih koncepcija, pa tako i pojava Kurelčeva, nekima se čini smiješnom i nevrijednom da se na tome ma i časak zadrže. Istina, Kurelčeve su jezične koncepcije bile i neobične i neprihvatljive i za njegovo doba, a kamoli kasnije. A ipak nije sasvim neshvatljivo što se u hrvatskoj sredini u određenom historijskom času pojavila takva ličnost. Kurelac se svojim jezičnim devijacijama udaljavao od osnovnog toka književnoga jezika, pa neki smatraju kako nema nikakva smisla da se ta pojava pobliže razmotri. Mislim da takav sud nije ispravan. Ni jezik Jurja Križanića nije se, očito, razvijao u skladu s osnovnim tendencijama štokavskog književnog narječja, pa ipak je, čini mi se, imao pravo Vatroslav Jagić kada je u svojoj velikoj monografiji ¹⁵ posebno i s interesom proučio Križanićev jezik. S dubljim pogledom, širim i elastičnim rasponom kulturnoga čovjeka široka duha i fundirana filologa Jagić u Križanićevu djelu nije tek ustanovio razlike između Križanićeva jezika i štokavskoga narječja (kao što je to učinio Daničić ¹⁶), nego je zaronio i u dublji smisao Križanićevih jezičnih težnja, koje su ipak vrijedne da se pobliže prouče, objasne i shvate.

¹³ M. Krleža, Uvodna riječ na Znanstvenom savjetovanju u Zagrebu o 130-godišnjici hrvatskog narodnog preporoda, Kolo MH, 1966, sv. 8–9–10, str. 135.

¹⁴ To je učinio prof. Lj. Jonke u svojim raspravama: Šulekova briga o hrvatskoj naučnoj terminologiji, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, knj. II, 1954, str. 67–81; Slavske pozajmljenice u Šulekovu »Rječniku znanstvenog nazivlja«, Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu, knj. II, 1954, str. 67–81; Slavske pozajmljenice u Šulekovu »Rječniku znanstvenog nazivlja«, Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu, knj. III, 1955, str. 71–82; Bogoslav Šulek kao puristički savjetnik, Pitanja književnosti i jezika, knj. III, sv. I i II, Sarajevo, 1956, str. 5–15; Zasluge Adolfa Vebera Tkalčevića za naš književni jezik, Rad JAZU, knj. 309, Zagreb, 1956, str. 33–90; Borbe oko književnog oblika imeničkoga genitiva množine u 19. stoljeću, Zbornik za filologiju i lingvistiku, Novi Sad, 1957. Ideološki osnovi Zagrebačke filološke škole 19. stoljeća, Filologija I, Zagreb, 1957, str. 77–87; Osnovni problemi hrvatske književnosti u 19. stoljeću, Radovi Slavenškog instituta u Zagrebu, Zagreb, 1958, knj. 2, str. 75–91; Sporovi pri odabiranju govora za zajednički književni jezik u Hrvata u 19. stoljeću, Radovi Slavenškog instituta, Zagreb, 1959, str. 5–33; Samoglasno r u književnom jeziku 19. st., Rad JAZU, knj. 327, str. 57–84, Zagreb, 1962; Češki jezični elementi u hrvatskosrpskom književnom jeziku, Radovi zavoda za slavensku filologiju, Zagreb, 1963, knj. 5, str. 35–46.

¹⁵ V. Jagić, Život i rad Jurja Križanića, Djela JAZU, knj. XXVIII, Zagreb, 1917.

¹⁶ Đ. Daničić, Gramatika Gjurja Križanića, Rad JAZU, knj. XVI, str. 159–198.

Stoga je instruktivno razmotriti i fenomen Riječke filološke škole u razvitku hrvatskosrpskoga književnog jezika i njezina vođe Kurelca. I kod Kurelca ćemo naići na velika odstupanja od narodnog štokavskog dijalekta, ali proučavajući Kurelčeve jezične koncepcije nije nam stalo toliko do toga da utvrdimo koliko su se one udaljavale od narodnoga štokavskog narječja njegova vremena, nego i da nastojimo shvatiti kako je uopće moguće što se upravo u Hrvatskoj pojavila takva ličnost koja je htjela sintetizirati višestoljetnu hrvatsku jezičnu kulturu i bogatstvo u posebnu tipu književnog jezika. To je dakle važno istaći: Kurelac se ne javlja u povijesti našega jezika samo zato što bi kao neobična ličnost imao posebne poglede na književni jezik nego je još važnije to što se on mogao javiti upravo u hrvatskoj sredini. Srbi nisu imali pisane književne umjetničke tradicije u svom narodnom jeziku,¹⁷ zato su jezična pitanja rješavali u Karadžićevo doba u načelu lakše, bez opterećenja prošlosti, iako je u praksi i tamo bilo problema u provođenju ideja. Hrvatima je, naprotiv, a pogotovu takvima kao što je bio Kurelac, bilo teško da se sasvim odreknju stare jezične tradicije i jezičnoga bogatstva koje se stoljećima gomilalo u razmjerno bogatoj književnosti od prije više stoljeća.

Ne samo Kurelcu nego se i drugim učenim ljudima njegova vremena ta stara kulturna baština taložila u svijesti kao nacionalna prošlost. kao dragocjena naslaga što se lako ne napušta čak ni onda kada se teoretski uvida da je bolje preuzeti suvremeni narodni govor kao osnovicu književnog jezika. Teško napuštaju taj stari jezik i zato što se iz jezika te stare književnosti moglo korisno crpsti za raznolike potrebe književnog izraza, posebno pjesničkoga. Kurelac je htio u svome jeziku sintetizirati vjekove hrvatske književnosti, koji bi time ujedno kao književni idiom u višem smislu svojom arhaičnošću bio bliži i ostalim slavenskim jezicima, ostalim slavenskim narodima.

Kurelac se u formiranju svoga tipa jezika obazirao i na naše dijalekte, posebno na čakavski, te tako proširivao jezičnu osnovicu, ujedinjujući u svome jeziku i dijalekte i prošlost. Njegov je dakle zahvat i vertikalni – historijski i horizontalni – dijalekatski. On je sve ogranke starije književnosti htio svezati u cjelinu, iskoristiti njihovo jezično bogatstvo i sve to povezati i s našim dijalektima u organsku cjelinu. Razumije se da mu nije na taj način uspjelo formirati funkcionalan književni jezik. No iako nam je po svojim jezičnim koncepcijama dalek, ipak ga možemo shvatiti kao najekskluzivnije rješenje što se moglo oblikovati iz naslaga naše jezične prošlosti.

Pri tome ne smijemo nikako smetnuti s uma ni činjenicu da je Kurelac dulje vremena živio i u Češkoj i Slovačkoj, često u društvu s istaknutim češkim

¹⁷ Usp. *Stevanovičev* »Suvremeni srpskohrvatski jezik«, Beograd, 1964, str. 46: »A što je još važnije, tradicija je, duga tradicija postojanja narodnog jezika kao književnog kod Hrvata prirodno uslovlila i drugačiji odnos prema književnom jeziku prošlosti. Te tradicije, međutim, kod Srba, uopšte nije bilo, pa je otuda između Vuka Karadžića i iliraca postojala i razlika u pogledima na književni jezik.«

i slovačkim filozozima i književnicima, da je tamo dobro upoznao probleme češkog i slovačkog književnog jezika, što sve nije bilo bez utjecaja na Kurelca kada se dao na oblikovanje hrvatskoga književnog jezika.¹⁸

4. Manje je u našoj jezičnoj znanosti poznata pojava treće filološke škole u Hrvatskoj, tzv. dalmatinskog ili zadarskog jezičnog kruga, pa bih htio iznijeti i njihove osnovne poglede na književni jezik koji se sasvim razlikuju od Kurelčevih pogleda i od gledišta Zagrebačke filološke škole.

Dok se u užoj Hrvatskoj šire jezični pogledi Zagrebačke filološke škole, baštinice ilirskih ideala, u Dalmaciji te ideje ne prihvaćaju svi. Naročito su se oštro oprli Kuzmanić i neki suradnici »Zore dalmatinske« zagrebačkom, tzv. »rogatom pravopisu«. Oni ga nisu htjeli prihvatiti, nego su zadržali svoj dalmatinski iz godine 1820.¹⁹

Ali Kuzmanić i njegove pristaše nisu se slagali sa zagrebačkim filozozima ni u pitanjima književnoga jezika. On i njegovi istomišljenici (Ličanin Šime Starčević, Vrdoljak – Imočanin, S. Ivićević i dr.) smatrali su neprihvatljivim široke ideje Zagrebačke škole, koja se udaljavala od narodnog štokavskog govora, i zastupali mišljenje da treba pisati onako kako se govori u dalmatinskim štokavskim ikavskim govorima. Time su oni bliži Karadžićevim pogledima. Ali su se od njega i udaljavali, i to time što su se oštro, ustrajno i borbeno zalagali za ikavski govor, odbacujući odlučno Karadžićev jekavski govor. A ilirske jezične koncepcije, zasnovane na širokim idejnim slavenskim smjernicama, činile su im se daleke, nepotrebne, pa i nerealne.

Smatrali su da je Dalmacija, kolijevka hrvatske države, pozvanija da određuje pravac u kulturnom razvitku hrvatskoga naroda, pa i o tome kako treba pisati, jer u tome ima bogatu tradiciju ikavskih pisaca i čistu štokavsku narodnu osnovu. Šime Starčević, revni suradnik »Zore dalmatinske«, časopisa u kojemu su se opširno i oštro vodile jezične rasprave i polemike o pitanjima književnoga jezika,²⁰ napisao je još 1812. gramatiku književnog jezika zasnovanu pretežno na narodnom ličkom ikavskom govoru,²¹ pa je i dalje, do svoje smrti, ostao nepokolebivo na zahtjevu o ikavskom izgovoru u književnom jeziku. Kako je ta gramatika štampana dvije godine prije Karadžićeve »Pismenice« (koja se pojavila 1814), ta se činjenica u Dalmaciji posebno isticala. Tako, na primjer, u uvodu Starčevićeva prijevoda »Homelija« naglašuju izdavači s ponosom kako je Starčević pisao čistim hrvatskim jezikom prevodeći djela s francuskog i njemačkog jezika još u doba kada je »književnost Slavjanska . . . u nepomnji i nemarnosti i u Sèrbiji i u Hårvatskoj, i mno-

¹⁸ Usp. Z. Vince, Značenje Frana Kurelca kao jezikoslovca, Rasprave Instituta za jezik JAZU, Zagreb, knj. I str. 221–369.

¹⁹ Z. Vince, Rad pravopisne komisije u Zadru godine 1820, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, I razdio lingvističko-filološki, 1960, str. 66–81.

²⁰ Z. Vince, Zadar kao središte raspravljanja o književnom jeziku u prvoj polovini 19. stoljeća u Dalmaciji, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. XI–XII, 1965, str. 405–460.

²¹ B. Drechsler, Pop Šime Starčević, Veda II/1912; P. Skok, La littérature croate sous Napoléon I er, Annales de l'Institut français de Zagreb, VIII–IX années, str. 71–83.

gim mistim čamila«, pa »tek malo potla tèrgoše i niki drugi dostojni u rečenomu knjižestvu, osobito skupitelj Narodnih Pisamah G. Vuk Stefanović, koji prosto i lipo piše. Ali zasluga poglavita bi Starčevića, da je naše knjižestvo procvalo.«²² Prof. B. Vodnik već je odavno istakao naročitu vrijednost spomenute Starčevićeve gramatike, naglašujući kako se u njoj prvi put u nas dosljedno bilježe četiri novoštokavska akcenta,²³ što potvrđuje i prof. Ivšić.²⁴

Posebno je odlučnost i superiornost u narodnom ikavskom govoru pokazao Ante Kuzmanić.²⁵ On je nepokolebivo uvjeren kao u »članak vire« da je u pravu kada samouvjerenom brani prosti narodni govor protiv svakoga umjetnoga zadiranja u tu »svetinju«, pa i protiv jezičnih koncepcija Zagrebačke škole.

Kuzmanić određeno i jasno izjavljuje, i to često ponavlja i u načelnim i polemičkim člancima, da je za čisti narodni jezik kojemu je osnova govor dalmatinskih ikavskih oblasti, a taj jezik treba da bude temelj jedinstvenom književnom jeziku za sve Hrvate, jer se Hrvati štokavci služe pretežno ikavicom. U tome ga je potpomagao i Šime Starčević i Slavonac Ignjat Alojzije Brlić.²⁶ Ta činjenica bila je za Kuzmanića dovoljno realna i konkretna, pa je odlučno odbijao misao o tome da se stvori zajednički jezik za sve Južne Slavene. Dalmacija treba da bude, prema mišljenju Kuzmanićeve, središte svih hrvatskih pokrajina. On je, napominje, časopisu »Zora dalmatinska« dao ime dalmatinsko tek iz nužde, iz potrebe tadašnjega vremena, a trebalo je zapravo upotrijebiti ime hrvatsko.²⁷

Ni Starčević ni Kuzmanić nisu odstupali od ikavice. Očito je bilo razloga za oštru opoziciju protiv ijekavice u Dalmaciji. »Oni koji su ondje ijekavci«

²² Š. Starčevića Homelie, Zadar, Bratja Battara tiskarni izdatelji, 1850.

²³ Vodnik veli kako je Starčević »prvi iznio i kritički utvrdio nauku o četiri akcenta«, Veda II/1914, str. 443.

²⁴ S. Ivšić, Akcenat u gramatici Ignjata Alojzija Brlića, Rad JAZU, knj. 194. Ivšić doslovno veli: »Vrijedno je spomenuti, da je mnogo prije Vuka i Daničića župnik u Novom u Lici Šimo Starčević u svojoj Gramatici... shvatio dobro sva četiri štokavska akcenta« (str. 67-68).

Proučavajući Starčevićevu gramatiku i provjeravajući naročito akcenatske podatke na terenu (u Gospiću, Žitniku i Ličkom Novom), utvrdio je i Vl. Anić da Starčević na bazi ličkoga govora iz okolice Gospića razlikuje četiri naša akcenta, bilježeći tri akcenatska znaka (kratkosilazni akcenat ostavlja neoznačenim, ali se tada podrazumijeva taj akcenat). Starčević ipak djelomično i odstupa od svoga lokalnoga akcenta. Njegova gramatika ne sadrži samo lički govor nego je on u osnovi njegova djela. (Vidi: »Akcent u gramatici Šime Starčević«, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 4.)

²⁵ O dalmatinskoj problematici u vezi s jezikom i pravopisom usp. još: Z. Vince, Pravo-pisno-jezična previranja u sjevernoj Dalmaciji prije 1860, Radovi Instituta JAZU, sv. VIII, 1961, str. 363-394; Stav Zore dalmatinske prema težnjama iliraca za jedinstvenom grafijom u hrvatskoj književnosti, Radovi Naučnog društva BiH, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, XVIII, knj. 6, str. 149-172; Puristička zaoštrenost suradnika Zore dalmatinske, Ivšićev Zbornik, 1963, str. 397-406; Pogledi na jezična pitanja u Dalmaciji u vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda, Kolo MH 1966, sv. 8-9-10, str. 243-248.

²⁶ R. Auty, The linguistic work of Ignjat Alojzije Brlić (1795-1855), Filologija, Zagreb, knj. 3, str. 5-22.

²⁷ A. Kuzmanić, Poslanica Dalmatincima, Split, 1860.

veli Lj. Jonke, »zapravo su seljaci, i u književnosti ne znače gotovo ništa. To je u izvjesnom smislu sukob između domaćeg izgrađenog književnog jezika i susjednog u tom kraju još neafirmiranog.« A pri tom treba napomenuti da tada nije još bila ispjevana ni »Smrt Smail-age Čengića«, ni Njegošev »Gorski vijenac«, djela koja su značila snažnu afirmaciju ijekavskoga književnog jezika.²⁸

Kasnije, nakon pedesetih godina, i dalmatinski pisci pomalo prestaju pisati ikavskim govorom, iako se i nakon toga razdoblja javljaju djela štampana ikavicom, npr. djela Ivana Brčića,²⁹ poznatog učenjaka, zatim Šime Stanića,³⁰ Šime Starčevića i Ante Kuzmanića koji do smrti³¹ pišu ikavskim govorom.

Pored drugih razloga za prihvaćanje ijekavskog narječja isticalo se – to su isticali i neki u Zadru – kako je ijekavsko narječje u neku ruku kompromisno narječje koje u sebi ujedinjuje ikavski i ekavski govor, pa da će upravo u ijekavskom narječju doći do jezičnog sjedinjenja Hrvata i Srba, te da bi već iz toga razloga bilo potrebno napustiti i ikavski i ekavski govor. Tu je misao odlučno zastupao i Petar Preradović iz Zadra, posebno u svojem članku što ga je objavio u zadarskom časopisu »Zora dalmatinska«.³² Preradović negoduje što neki pisci pišu ikavski, ali je isto tako nezadovoljan što pišu ekavski. I jedno i drugo za Preradovića znači udaljavanje od kompromisnog ijekavskog govora, zajedničkog za Hrvate i Srbe.

(Svršit će se.)

NARODNI JEZIK U CRNOGORSKOJ KNJIŽEVNOSTI PREDNJEGOŠEVSKOG DOBA

Vojislav Nikčević

(Svršetak)

Najstarije književno nasljeđe Crnogoraca čini kulturna baština u sastav koje ulazi djelo – Vladimir i Kosara, u stvari prva zapisana legenda u prozi Zećanina iz Krajine (11. vij.) – Ljetopis popa Dukljanina Zećanina iz Bara (iz druge polovine 12. vijeka), kao i niz drugih tekstova na starom crkvenom jeziku

²⁸ Lj. Jonke, Sporovi pri odabiranju govora za zajednički književni jezik u Hrvata u 19. stoljeću, Radovi Slavenskog instituta, III, Zagreb 1959, str. 12.

²⁹ Bukvar staroslovenskog jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig. Sastavio svećenik Ivan Berčić, u Zlatnom Pragu, 1860.

³⁰ Šime Stanić, Pokvare našega jezika nikoje k izvoru privedimo, Program zadarske gimnazije, 1867. Usp. i V. Jakić-Cestarić, Ivan Danilo – političar i kulturni radnik, gramatičar i dijalektolog, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. VIII, str. 152.

³¹ Vodnik u citiranoj raspravi o Starčeviću govori o »posljednjem ikavcu Šimi Starčeviću«, što nije ispravno jer je uz ikavicu pristajao do smrti Ante Kuzmanić, koji je umro mnogo kasnije od Starčevića.

³² Petar Preradović, Jezik južnoslavski, Zora dalmatinska 1844.